

IN CRITERIA FOR DETERMINING THE LEVEL OF MASTERY OF FOLK CRAFTS IN THE LESSONS OF STUDENTS IN TECHNOLOGY EDUCATION

Igamov S S

Lecturer at the Department of General Engineering and Technology of SamSU

E-mail: igamov@mail.ru Tel: 937211101

Annotation: this article examines the types of folk crafts, pedagogical conditions, problems and ways of solving the teaching of folk crafts in technology lessons in general education schools.

Key words: young generation, fine arts, arts and crafts, historical and literary heritage, cultural monuments, ornaments, professions, folk crafts, labor.

Ўқувчилар халқ хунармандчилиги бўйича билимларни ўзлаштириш. Мустақил равишда ёки ўқитувчи раҳбарлигида турли фактларни, саналарни, исм, воқеа ва ҳодисаларни қайд қилиш, аждодларимиз томонидан бажарилган ҳаёт тажрибаларини ўрганиш. Ҳар бир хунарнинг тарихи, тарқалиши, аҳамияти, моҳир усталарини билиш, шу соҳа бўйича қилинган ишлар билан танишиш, турли адабиётлар билан, радио, телевидение, ўқитувчининг маъруза ва ҳикоялари, вақтли матбуот ва бошқалар маълум соҳа бўйича билим манбалари ҳисобланади. Халқ хунармандчилиги бўйича педагогик назоратни ташкил этишнинг қўйидаги тамойиллари мавжуд: режалилик, тизимлийлик, маълум мақсадга йўналтирилганлик, кўп қиррали ҳаққонийлик, ошқоралик, ҳаётийлик ва бошқалар. Ушбу тамойиллардан педагогик назорат ўқув тарбиявий жараённинг барча соҳаларини қамраб олиши кўринади: мактабдаги ўқув-дарс тизими, синфдан ва мактабдан ташқари ишлар тизими, ўқувчилар унумли меҳнат жараёнида қатнашиши, жамоат топшириқларини бажариши, ўқитувчи ва тарбиячиларнинг, ўз-ўзини бошқаришнинг, жамоатчиликнинг таъсири, оиланинг роли, ўқувчиларнинг касбий қизиқишлари, ижтимоий-иқтисодий таъсири, турли хил билим, кўникмаларнинг шаклланиш жараёни, турли хил ҳужжатларнинг юритилиши ва бошқаларни қамраб олади. Педагогик назоратнинг махсулдорлиги, уни қанчалик бообру, салоҳиятли шахслар ҳолисона бажаришига ҳам боғлиқдир. Назоратни мактаб директори ва у белгилаган кишилар: директор ўринбосарлари, ўқитувчилар, мураббийлар, синф раҳбарлари, тарбиячилар, ёшлар уюшмалари, педагогик-психологик қобилиятга эга ота-оналар, корхона раҳбарлари, муҳандис-ўқитувчилар, муҳандис-мутахассис ходимлар халқ хунармандчилиги усталари ва бошқалар олиб борадилар.

Педагогик назоратни қўйидаги кўринишларда олиб бориш мумкин: 1. Якка тартибда. 2. Ялли синф бўйича, мактаб, туман, вилоят, умумдавлат миқёсида.

Технология фанида, хусусан, халқ хунармандчилигида педагогик назоратнинг якка тартибдаги кўпгина шакллари таълимий-тарбиявий (дидактик) натижалар беради. Чунки, халқ хунармандчилигида меҳнатнинг мазмуни, асосан, қўл меҳнатига, махсус ва касбий юмушларни якка тартибда бажаришга асосланган. Педагогик назоратнинг гуруҳли ва ялли шакллари кенг қўламда, давлат миқёсида, йирик ижтимоий-илмий тадқиқотларни олиб боришда бажарилади. Халқ хунармандчилигида ташкил этиладиган педагогик назорат қўйидаги қисмлардан тузилган: 1. Ўқув-тарбиявий жараённи кузатиш ва танишиш; 2. Шаклланган ва ривожлантириладиган билим, малака ва кўникмаларни қайд қилиш, ҳисобга олиш; 3. Халқ хунармандчилиги соҳалари бўйича билим, малака, кўникмаларни текшириш ва назорат қилиш. 4. Олинган билим шаклланган кўникма ва малакаларни меҳнат натижаларига таянган ҳолда баҳолаш ва хулосалаш:

1. Кузатиш – халқ хунармандчилиги бўйича назарий билимларни ўзлаштириш жараёнини касбий ва меҳнат кўникма, малакаларининг шаклланиш жараёни билан кузатувчиларнинг бевосита ёки билвосита танишишидир. Кузатувчилар сифатида ўқитувчилар, тарбиячилар, раҳбарлар ва мураббийлар ҳамда илмий тадқиқотчилар қатнашиши мумкин. Кузатиш бевосита, билвосита, тизимли, узлуксиз ва узлукли, табиий ва сунъий, илмий тадқиқот мақсадларида ўтказилиши мумкин ва ўқув-тарбиявий жараёни билан танишишнинг асосий услубларидан бўлиб, олинган, олинаётган билим, шаклланаётган, шаклланган кўникма ва малакаларни ҳисобга олиш ўқув даргоҳларидаги ўқув-тарбиявий жараённи қайд қилиб боришнинг асосий шакли бўлиб хизмат қилмоқда.

2. Ўқувчиларнинг назарий билим, кўникма ва малакаларининг ўзлаштириш даражасини текшириш ва бу жараённи назорат қилиш халқ хунармандчилиги бўйича турли хил меҳнат ва ишлаб чиқариш масалаларини ечиш, ҳисоблаш, ўқув курсининг бирор қисми ёки бутунлай ўргатилиши устида иш олиб борилади.

3. Билим, кўникма ва малакаларнинг ўзлаштирилишини назорат қилиш ва текшириш қўйидаги кўринишларда олиб борилади: 1. Оғзаки. 2. Ёзма. 3. Амалий.

Оғзаки текшириш - ўқувчилар халқ хунармандчилигининг тарихи, ривожланиши, мазмуни, ҳозирги замондаги аҳволи тўғрисидаги назарий билимларнинг даражаси, мустақкамлиги, дунёқарашининг кенглиги даражасини тасаввур этишга имкон беради. Оғзаки текшириш ва назоратнинг қўйидаги кўринишларини биз илмий тадқиқотимизда қўлладик: сўровлар, суҳбат, интервью.

Халқ хунармандчилиги бўйича ўқувчилар билим, кўникма ва малакаларини назорат қилиш ва текширишнинг қўйидаги ёзма услублари мавжуд; тестлар тузиш ва ўтказиш, анкеталар тузиш ва ўтказиш, ёзма назорат ишлари, ёзма ишлар, иншолар, технологик хариталар, чизмалар, жадваллар тузиш ва бошқалар.

Технология фанида ва халқ хунармандчилигида билим, кўникма ва малакаларни текширишнинг амалий услублари етакчи ҳисобланади.

Педагогик назоратнинг етакчи ҳисобланган амалий, ишлаб чиқариш услублари қўйидагилардир:

1. Меҳнат юмуш (операция)лари ва услубларини бажаришнинг тўғрилиги; 2. Иш ўрнини ташкил этиш; 3. Хавфсизлик қоидаларига риоя этиш; 4. Буюмларни, буюртмаларни яшашнинг сифатлилиги ва ижодийлиги; 5. Деталларга ишлов бериш аниқлиги; 6. Вақт меъёрига қўйилган талаблар; 7. Санитария-гигиена қоидаларининг бажарилиши; 8. Меҳнат қонунчилиги талаб ва миқдор (норма)ларининг сақланиши.

Халқ хунармандчилигида ва унинг турли соҳаларида деталлар (буюм қисмлари)га ишлов беришнинг аниқлигига риоя этиш муҳим аҳамият касб этади. Биз ушбу тадқиқотимизда, халқ хунармандчилигида учрайдиган шакл ва нақшларнинг аниқ геометрик ўлчамда эмаслигини турли хил эгри-бурчакларга, ижодий, миллий характерга эканлигини аниқладик.

Халқ хунармандчилигида учрайдиган шакл ва нақшларнинг аниқ бурчак геометрик ўлчамга эга эмаслиги, ижодий ва миллий характердалиги деталлар ўлчамига, тайёрланиш сифатига, аниқ давлат талаблари, шаблонлари ва стандарти қўйилмаслигини олиб келади.

Буюмлар сифати ва ўлчамлари аниқлигига асосий ўлчов мезони бўлиб, моҳир, юқори малакали халқ усталарининг тайёрлаган буюмлари, тутган йўллари, иш услублари хизмат қилади. Халқ хунармандчилиги бўйича ташкил этиладиган машғулотлар, тўғараклар раҳбарлари, шу йўналишдаги меҳнат фаолиятининг амалий ва ишлаб чиқариш, қўл меҳнати

мазмунда эканлигини назарда тутиб, таълим муассасаси услубий кенгаши билан келишилган ҳолда ўқувчиларни ўзлари белгилашлари лозим.

Деталларга ишлов бериш аниқлиги белгиланган талабларни тузишда ишлаб чиқариш топшириқларининг яқка характердаги, ўқувчиларнинг ёш, ақлий, психофизиологик хусусиятларига мос келишларини эътиборга олмоқлари лозим. Масалан, 5-7-синф (12-14 ёшда) ўқувчилар учун халқ ҳунармандчилиги бўйича деталларга ишлов беришнинг аниқлиги талабларини, ўлчов мезонларини қуйидагича белгилаш мумкин:

1. Текис юзаларга ишлов беришда соддароқ шаклларни чизиб, ўлчаш, белгилашларни ва ясашларни бажариш: ганч, наққошлик, ёғоч, металл уймакорлиги, каштачилик соҳаларида;
2. Юқорида касбий маҳорат билан тайёрланган, тайёр буюмларга қараб, чизмаларни бажариш. Масалан, кулолчиликда илгари тайёрланган кўза, лаган, товоқ, коса ва пиёлаларга таққослаш, ўйинчоқсозликда тайёр ўйинчоқларга қараб таққослаш;
3. Ўлчамларнинг аниқлиги + 0,5 мм гача силжишигача эришиш;
4. Ўлчамлар аниқлигига хом ашё қаттиқлигининг таъсир этмаслиги, масалан, ёғоч уймакорлигида ёнғоқ ва теракнинг қаттиқлигини таққослаш, тол ёғочининг мевали дарахт билан, тут дарахти ёғочини қайин ва қарағай билан таққослаш ва бошқалар.
5. Белгилаш ва ишлов беришда асосий чизиқ ва ўлчамларнинг четки чегара чизиқларининг сақланиб қолиши. Бунда ўқувчи чизиқ турларини яхши билиши, чизмакашлик саводхонлигига эга бўлиши (йўғон, тўғри, ингичка, узук-узук, чизиқ нуқтали чизиқ, штрих, тўлқинсимон ва бошқ.).

Бизнинг тадқиқотимизда металл ва ёғоч материалларга ишлов беришда қуйидаги аниқлик синфларига риоя қилдик (Самарқанд шаҳар 60-сон ихтисослаштирилган мактаби ўқитувчиси Эшмуродов Иномжон Олимжонов педагогик тажрибасидан):

5-6-синфларга металллар +- 0,3 мм дан +- 0,4 мм гача

ёғочлар +- 0,5 мм дан +- 0,8 мм гача

7-8 синфларга металллар +-0,1 мм дан +- 0,2 мм гача

ёғочлар +- 0,2 мм дан +- 0,3 мм гача

9-синфларда +- 0,1 мм

Буюмларга, уларнинг қисмларига ишлов беришнинг аниқлигига риоя қилиш ўқувчиларда ўлчов-назорат кўникма ва малакаларининг ривожланишига ёрдам беради. Мустақкам шаклланган ўлчов-назорат кўникма ва малакаларини ўқувчилар қуйидаги юмушларни бажаришга лаёқатини оширади:

- ўлчов-назорат асбобларини тўғри ушлаш ва фойдаланиш;
- асбобларни сошлаш ва доим тайёр ҳолда тутиш;
- халқ ҳунармандчилиги бўйича олинган билимларнинг амалиётда қўлланилиши махсулдорлик миқдорини ошириш;
- ижодкорлик қобилияти;
- унумли меҳнатни ташкил эта олиш;

Халқ ҳунармандчилиги ва технология фанини ташкил этишда вақт ўлчами миқдори асосий ўринлардан бирини эгаллайди.

Халқ ҳунармандчилигида вақтни нормалашнинг мазмуни шундаки, бир ёки бир неча меҳнат юмушларини белгиланган муддат давомида бажариб улгуришидир.

Ўқувчилар вақт ўлчамини белгилашдан олдин, меҳнат ва махсус юмушларни бажариш тезлиги ҳисобига олинади. Ўқувчиларга вақт миқдорини белгилаш деталларнинг тайёрланиш сифатига эътибор бермаслик асосидагина юзага келиши мумкин.

Юқорида таъкидланганидек, сермаҳсул фаолиятда мутахассислар учун маълум ҳаракат усуллари ўқувчилар томонидан мукамал бажарилса, ёки ҳозирги кунга қадар кўпчиликка маълум бўлмаган усуллар билан уйғунлаштирилган ҳолда бажарилганда, ўқувчиларнинг ижодий янги фаолияти юзага келиши ҳақида тасаввур этиши мумкин.

Ёшларнинг технология ва касб таълими тизимида тўғри йўлга қўйилишида фаолият турлари, билимлар, амалий кўникма ва малакаларнинг ривожланиш даражалари, аниқ белгилаб берилиши жуда муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Толипов Ў.Қ., Шарипов Ш.С., Эгамов Х., Қўйсинов О.А. Меҳнат ва касб таълимида узвийликни таъминлаш муаммолари // Узлуксиз таълим. – Тошкент, 2001.–№ 2. –Б. 101-111.
2. С.Булатов. Ўзбекистон С.Булатов. Ўзбек халқ амалий безак санъати. Тошкент-1991 йил.
3. Р.Хасанов. Амалий безак санъати методикаси. Тошкент 2003 йил.
4. Холматов Б.Қ. Композитсия. Олий ўқув юртлари учун ўқув қўлланма. - Т.: "Иқтисод-молия", 2007
5. Гуломов К. Амалий санъат. Олий ўқув юртлари учун ўқув қўлланма. - Т.: "Иқтисод-молия", 2007
6. М.А.Максумова, Қ.М.Абдуллаева. Халқ ҳунармандчилиги. Ўқув қўлланма - Т.: ТДПУ, 2008